

Wojciech Pikor, *Księgi historyczne Starego Testamentu. Wprowadzenie do zagadnień literackich, historyczno-krytycznych i teologicznych*, Wydawnictwo „Bernardinum”, Pelplin 2023, ss. 271

W 2023 r. w Pelplinie, nakładem Wydawnictwa „Bernardinum”, ukazała się nowa książka ks. prof. dr. hab. Wojciecha Pikora: *Księgi historyczne Starego Testamentu. Wprowadzenie do zagadnień literackich, historyczno-krytycznych i teologicznych*. Składa się ona z kilkunastu passusów, które autor zatytułował: *Wstęp* (s. 5–8), *Deutoronomistyczne dzieło historyczne* (s. 9–23), *Księga Jozuego* (s. 24–50), *Księga Sędziów* (s. 51–72), *1–2 Księga Samuela* (s. 73–5), *1–2 Księga Królewska* (s. 96–118), *1–2 Księga Kronik* (s. 119–139), *Księga Ezdrasza i Nehemiasza* (s. 140–159), *1–2 Księga Machabejska* (s. 160–193), *Księga Rut* (s. 194–207), *Księga Tobiasza* (s. 208–224), *Księga Judyty* (s. 225–240) oraz *Księga Estery* (s. 241–262).

Gdy chodzi o kwestie literackie, to recenzowana książka ma charakter naukowy. Autor tworząc ją, posiłkował się liczną literaturą zarówno polskojęzyczną (np. J. Warzecha, *Historia dawnego Izraela*, Warszawa 2005), jak i obcojęzyczną: angielską (np. J.A. Soggin, *Joshua. A Commentary*, London 1988), niemiecką (np. I. Fischer, *Rut. Herders Theologischer Kommentar zum Alten Testament*, Freiburg 2001) czy włoską (np. J. Vilchez Lindez, *Rut et Ester. Commenti biblici*, Roma 2004). Warto podkreślić, że na kartach jego publikacji pojawia się bardzo wiele terminów technicznych (łac. sing. *terminus technicus*) z zakresu biblistyki, np.: amfiktionia, Deuteronomium. Pojawiają się również liczne hebrajskie i greckie zapisy, np.: עֶבֶד־יְהוָה (*Ewed Jahwe* = Sługa Jahwe; Joz 1, 1; 24, 29), מִשְׁרֵת מֹשֶׁה (*meszaret Mosze^h* = sługa Mojżesza; Joz 1, 1), גּוֹי קָדוֹשׁ (*goy qadosz* = naród święty; Wj 19, 6), זֶרַע הַקִּדְשׁ (*zera haqqodesz* = ród święty; Ezd 9, 2) czy ζωή (*dzoe* = życie; Rdz 3, 20). I koniecznie należy podkreślić, że pomimo tych licznych specjalistycznych terminów oraz oryginalnych hebrajskich i greckich wyrażen, książka nic nie traci ze swej komunikatywności i czytelności. Autor bowiem w bardzo jasny i klarowny sposób przeprowadzał wszystkie analizy i wywody, które następnie koronował trafnymi puentami, czyniąc je zrozumiałymi nie tylko dla biblistów, ale i zwykłych czytelników Biblii.

Jeśli zaś chodzi o kwestie teologiczne, to opiniowana książka stanowi doskonały podręcznik akademicki do biblistyki. Autor bowiem przedstawił w niej najbardziej kluczowe kwestie związane z księgami historycznymi Starego Testamentu. Przypomniał m.in., że każda z tych ksiąg zanim powstała,

przeszła długą drogę: od tradycji ustnej, przez wstępne spisanie, aż po ostateczną redakcję. Oczywiście wyakcentował, że tradycja ustna najstarszej z ksiąg historycznych (Joz) sięga XIII w. przed Chr., wstępne spisanie fragmentów niektórych z tych ksiąg (np. Joz, Sdz, 1–2 Sm) – X w. przed Chr., a ostateczna redakcja najmłodszej z nich, czyli 2 Mch – I w. przed Chr. Wykazał zatem, że powstanie każdej z ksiąg historycznych Starego Testamentu nie było jednorazowym aktem, lecz dynamicznym procesem rozłożonym na dziesiątki, a nawet setki lat. Oczywiście wspomniał także, że część tych ksiąg (np. Joz, Sdz, 1–2 Sm) powstała w oparciu o cztery tradycje: jahwistyczną (J), elohistyczną (E), deuteronomiczną (D) i kapłańską (P). Warto przypomnieć, że tradycja jahwistyczna (J) powstała w Judzie, w Państwie Południowym, w X w. przed Chr., a jej autorzy określali Boga imieniem יהוה (Jahwe). Z kolei elohistyczna (E) – w Izraelu, w Państwie Północnym, w VIII w. przed Chr., a jej twórcy nazywali Boga imieniem אֱלֹהִים (Elohim). Deuteronomiczna (D) zaś – w Judzie, Państwie Południowym, w VII w. przed Chr., a jej zwolennicy w swoich zapisach podkreślali znaczenie kultu i świątyni jerozolimskiej. I wreszcie kapłańska (P) – w Judzie, w Państwie Południowym, w VI/V w. przed Chr., a jej inicjatorzy w swoim nauczaniu podkreślali wagę urzędu kapłańskiego. Czytelnik recenzowanej książki dowie się również, że na kartach ksiąg historycznych Starego Testamentu pojawiają się m.in. takie gatunki literackie, jak: anegdota (np. o Samsonie; Sdz 15, 1 – 16, 31), etiologie (np. o dwunastu kamieniach ustawionych w Gilgal; Joz 4, 1–24), legendy prorockie (np. o Eliaszu i Elizeuszu; 1 Krl 17, 1 – 2 Krl 8, 28), nowele dydaktyczne (np. Jdt, Tb) czy historie religijne (2 Mch). Dowie się także, że księgi te dzielą się na trzy zbiory: „dzieło deuteronomiczne” (Joz, Sdz, 1–2 Sm, 1–2 Krl), „dzieło kronikarskie” (1–2 Krn, Ez–Ne) oraz „księgi historyczno-dydaktyczne” (Rt, Tb, Jdt, Est, 1–2 Mch). Oczywiście ks. prof. Wojciech Pikor każdą z ksiąg – wszystkich trzech zbiorów – syntetycznie przeanalizował i zaprezentował.

Przedstawiając księgi należące do pierwszego zbioru (Joz, Sdz, 1–2 Sm, 1–2 Krl), odnotował m.in., że Księga Jozuego (hebr. יהושע – *Jehoszua*) powstała w oparciu o liczne źródła, np. *Księgę Sprawiedliwego* czy *Cykl o Gilgal*, oraz że dzisiejszą postać przyjęła w VII w. przed Chr. Wspomniał także, że stanowi ona rodzaj eposu wieszczącej sukcesy militarne Izraela, stąd absolutnie nie jest kroniką historyczną tych wydarzeń. Oczywiście nadmienił również, że składa się ona z trzech części: zapisu o podboju Kanaanu (Joz 1, 1 – 12, 24), passusu o podziale Ziemi Obiecanej między dwanaście pokoleń Izraela (Joz 13, 1 – 21, 45) oraz fragmentu zawierającego ostatnie słowa umierającego Jozuego (Joz 22, 1 – 24, 33). Nadto dodał, że najważniejszym tematem tej księgi jest prawda, że jak bez

Boga Izraelici nigdy by nie wyszli z Egiptu, domu niewoli, tak i bez Boga nigdy by nie zdobyli Kanaanu, Ziemi Obiecanej. Wyakcentował przy tym, że Ziemia Obiecana była dla Izraelitów zarówno darem, jak i zadaniem. Darem, bo otrzymywali ją od Boga, z kolei zadaniem, bo mieli ją sukcesywnie zdobywać. Przedstawiając zaś czytelnikowi Księgę Sędziów (hebr. **שפטים** – *Szofetim*), biblista wspomniał, że ostatecznie została ona zredagowana w IV w. przed Chr., że składa się z trzech części: wprowadzenia (Sdz 1, 1 – 3, 6), zapisu o dwunastu sędziach Izraela: Otonielu, Ehudzie, Baraku, Gedeonie, Jeftem, Samsonie, Szamgarze, Toli, Jairze, Ibsanie, Eloinie i Abdonie (Sdz 3, 7 – 16, 31) oraz zakończenia zawierającego dodatki o pokoleniach Dana i Beniamina (Sdz 17, 1 – 21, 25). W trakcie ciekawych analiz ks. prof. Wojciech Pikor bardzo mocno wyakcentował także, iż podania o sędziach zostały zredagowane w oparciu o schemat, w którym można wyróżnić cztery elementy: „grzech Izraela” (1), „karę Bożą” (2), „skruczę” (3) i „wzbawienie”, za sprawą sędziego wybranego przez Jahwe” (4). Oczywiście dodał, iż głównym tematem księgi jest prawda, że wolność jest darem Bożym, że Bóg posługuje się słabymi, wręcz nędznymi narzędziami, by wyzwolić swój lud spod okupacji wrogich narodów. Przybliżając zaś Pierwszą i Drugą Księgę Samuela (hebr. **שמואל** – *Szemuel*), autor przypomniał, że ostateczną postać przybrała ona po niewoli babilońskiej (586 r. przed Chr.), być może jeszcze w VI w., a być może dopiero w V w. przed Chr. W trakcie bardzo interesujących wywodów podkreślił również, że pierwotnie stanowiła ona jedną całość, że dopiero twórcy Septuaginty (III–I w. przed Chr.) podzielili ją na dwie oddzielne księgi. Oczywiście zaprezentował także jej podział. Zaznaczył, że składa się ona z czterech części: podania o Samuelu i Saulu (1 Sm 1, 1 – 15, 35), zapisu o Saulu i Dawidzie (1 Sm 16, 1 – 2 Sm 5, 25), passusu o królowaniu Dawida (2 Sm 6, 1 – 20, 26) i zakończenia (2 Sm 21, 1 – 24, 25). Bardzo mocno wyakcentował również, że głównym tematem księgi jest przejście Izraela od teokracji do monarchii oraz obietnice mesjańskie złożone dynastii Dawidowej. I wreszcie prezentując Pierwszą i Drugą Księgę Królewską (hebr. **מלכים** – *Melachim*) – ostatnią z ksiąg „dzieła deuteronomicznego” – teolog biblijny przypomniał, że powstała ona w oparciu o liczne źródła, m.in.: *Księgę dziejów Salomona*, *Księgę kronik królów Izraela*, *Księgę kronik królów Judy*, *Historię Eliasza*, *Historię Elizeusza* czy *Źródło Izajasza*. Oczywiście nadmienił, że ostatecznie została zredagowana około V w. przed Chr. Zaprezentował również jej podział. Zaznaczył, że składa się ona z trzech części: zapisu prezentującego historię zjednoczonej monarchii (1 Krl 1, 1 – 11, 43), passusu równolegle przedstawiającego dzieje Judy i Izraela po śmierci Salomona (1 Krl 12, 1 – 2 Krl 17, 41)

oraz fragmentu opowiadającego o upadku Izraela i o schyłkowych latach królestwa Judy (2 Krl 18, 1 – 25, 30). Nadto przypomniał, iż najważniejszymi tematami tej książki są: kult, zbawienie, rola proroków i ocena monarchii, tak izraelskiej, jak i judzkiej.

Omawiając zaś księgi należące do drugiego zbioru, do „dzieła kronikarskiego” (1–2 Krn, Ez–Ne), autor odnotował m.in., że Pierwsza i Druga Księga Kronik (hebr. **דִּיבְרֵי הַיָּמִים** – *Diwrej ha-jamim*) pierwotnie stanowiła jedną całość, że nawet redaktorzy Septuaginty (III–I w. przed Chr.) i Hieronim – twórca Wulgaty (IV/V w. po Chr.), uznawali ją za jedno dzieło, że dopiero twórcy drukowanej Biblii Hebrajskiej (XVI w.) po raz pierwszy podzielili ją na 1 Krn i 2 Krn i tak w wydaniach katolickich czyni się do dziś. Oczywiście wspomniał, że 1–2 Krn powstała w oparciu o liczne źródła, tak biblijne, jak i niebiblijne, m.in.: 1–2 Sm i 1–2 Krl, *Midrasz Księgi Królów* czy *Midrasz proroka Iddo*. Nadto zaznaczył, że ostateczną postać przybrała ona w IV w. przed Chr. Dodał przy tym, że reprezentuje ona gatunek literacki zwany historią religijną (= historia opowiedziana językiem teologii bądź teologia mniej lub bardziej wyraźnie osadzona w ramach historii), albo klasyczny midrasz. Autor omówił także jej budowę. Przypomniał, że oryginalna wersja 1–2 Krn składa się z trzech części: passusu relacjonującego wydarzenia od stworzenia świata aż do czasów Saula (1 Krn 1, 1 – 10, 14), tekstu opisującego czasy zjednoczonego królestwa Izraela (1 Krn 11, 1 – 2 Krn 9, 31) oraz fragmentu opowiadającego o samodzielnym istnieniu Judy od 721 do 586 r. przed Chr. (2 Krn 10, 1 – 36, 23). Wyakcentował także, że głównymi tematami książki są: świątynia jerozolimska, monarchia i zasada odpłaty. Z kolei przybliżając czytelnikowi Księgę Ezdrasza i Nehemiasza (hebr. **עֶזְרָא וְנְחֵמְיָה** – *Ezra we-Nehemija*), odnotował m.in., że dzieło to pierwotnie stanowiło jedną całość. Wykazał, że jako jedna całość zostało ono zredagowane w Biblii Hebrajskiej (II w. po Chr.) i Septuagincie (III–I w. przed Chr.), że dopiero Orygenes (III w. po Chr.) podzielił je na dwie księgi i tak katolicy czynią do dziś. Oczywiście autor wspomniał, że Ez–Ne powstała w IV w. przed Chr. w oparciu o liczne źródła, m.in.: *Pamiętniki Ezdrasza* i *Pamiętniki Nehemiasza*. Nadto w syntetyczny sposób omówił strukturę tej księgi. Przypomniał, że składa się ona z trzech części: zapisu opisującego powrót Judejczyków z niewoli babilońskiej (Ezd 1, 1 – 6, 22), fragmentu relacjonującego misję Ezdrasza w Jerozolimie (Ezd 7, 1 – 10, 44) i perykopy opowiadającej o misji Nehemiasza w świętym mieście (Ne 1, 1 – 13, 31). Na koniec prezentacji tej książki biblista zaznaczył, że głównymi jej tematami są: świątynia jerozolimska, Izrael rozumiany jako „ród święty” i wierność Torze.

I wreszcie omawiając „księgi historyczno-dydaktyczne” (1–2 Mch, Rt, Est, Jdt, Tb), czyli trzeci zbiór ksiąg historycznych Starego Testamentu, ks. prof. Wojciech Pikor zaznaczył m.in., że najbardziej historyczną księgą w tym gronie, a nawet w całym Starym Testamencie, jest Pierwsza Księga Machabejska (grec. Μακκαβαίων Α – *Makkabaion Alpha*). Przypomniał również, że powstała ona w II/I w. przed Chr., że nigdy nie uznali jej Żydzi palestyńscy, stąd nie umieścili jej w Biblii Hebrajskiej (II w. po Chr.). Oczywiście autor wspomniał, że uznali ją Żydzi z diaspery aleksandryjskiej i dodali do kanonu Septuaginty (III–I w. przed Chr.), a za nimi chrześcijanie – do Starego Testamentu (IV–V w.). Zaprezentował również podział 1 Mch. Nadmieniał, że dzieli się ona na cztery części: zapis o Matatiaszu (1 Mch 1, 1 – 2, 70), passus o Judzie Machabeuszu (1 Mch 3, 1 – 9, 22), fragment o Jonatanie (1 Mch 9, 23 – 12, 53) i perykopę o Szymonie (1 Mch 13, 1 – 16, 24). Nadto dodał, że głównym tematem tej księgi są walki narodowyzwoleńcze, jakie toczyli Machabeusze z Seleucydami. Prezentując zaś Drugą Księgę Machabejską (grec. Μακκαβαίων Β – *Makkabaion Beta*), autor odnotował, że również i ona nigdy nie została umieszczona w Biblii Hebrajskiej (II w. po Chr.), że znalazła się jedynie w kanonie Septuaginty (III–I w. przed Chr.) i kanonie chrześcijańskim Starego Testamentu (IV–V w.). Oczywiście zaznaczył, że powstała ona w I w. przed Chr. w oparciu o pięciotomowe dzieło Jazona z Cyreny (2 Mch 2, 23). Omówił również jej budowę. W bardzo rzeczowy sposób przypomniał, że składa się z kilku passusów: zapisu zawierającego dwa listy skierowane do diaspery egipskiej (2 Mch 1, 1 – 2, 18), wstępu (Mch 2, 19–32), fragmentu o wydarzeniach poprzedzających wybuch powstania machabejskiego (2 Mch 3, 1 – 10, 9), perykopy opisującej wojnę Żydów przeciwko Seleucydom (2 Mch 10, 10 – 15, 36) i zakończenia (2 Mch 15, 37–39). Oczywiście dodał, że głównymi tematami księgi są: świątynia jerozolimska, męczeństwo za wiarę, zmartwychwstanie oraz modlitwa wstawieniowa. I wreszcie przybliżając czytelnikowi kolejne cztery księgi historyczno-dydaktyczne Starego Testamentu: Księgę Rut (hebr. רוּת – *Rut*), Księgę Estery (hebr. אֶסְתֵּר – *Ester*), Księgę Tobiasza (grec. Τοβίτ – *Tobit*) i Księgę Judyty (grec. Ιουδίθ – *Joudith*), biblista zaznaczył, iż są to nowele historyczno-dydaktyczne, że dwie pierwsze z nich (Rt i Est) uznane zostały za kanoniczne już przez Żydów palestyńskich i umieszczone w zbiorze Biblii Hebrajskiej (II w. po Chr.), a pozostałe dwie (Tb i Jdt) – tylko przez Żydów z diaspery i umieszczone w Septuagincie (III–I w. przed Chr.), a następnie przez chrześcijan – w Starym Testamencie (IV–V w.). Oczywiście autor – w bardzo interesujący sposób – scharakteryzował każdą z nich. Wspomniał, że czterorozdziałowa Księga Rut ostatecznie powstała w V w. przed Chr., z kolei licząca dziesięć rozdziałów Księga Estery

– w II w. przed Chr., składająca się zaś z czternastu rozdziałów Księga Tobiasza – w IV w. przed Chr., a podzielona na szesnaście rozdziałów Księga Judyty – w II w. przed Chr. Oczywiście teolog mocno wyakcentował, iż głównym tematem tych zwojów jest Opatrzność Boża, która czuwa zarówno nad pojedynczymi ludźmi (Rt, Tb), jak i nad całymi narodami, ze szczególnym uwzględnieniem narodu wybranego (Jdt, Est).

Konkludując niniejszą recenzję, należy stwierdzić, iż opiniowana książka: *Księgi historyczne Starego Testamentu. Wprowadzenie do zagadnień literackich, historyczno-krytycznych i teologicznych*, to bardzo wartościowa i ciekawa publikacja naukowa; jej zaś autor – ks. prof. dr hab. Wojciech Pikor – to doskonały teolog biblijny, nietuzinkowy znawca historii biblijnej i ksiąg historycznych Starego Testamentu, to naukowiec świetnie „władający piórem”. Nie pozostaje już nic innego, jak tylko zachęcić do lektury jego książki. A polecić ją można zarówno teologom, biblistom czy studentom teologii, jak i zwykłym czytelnikom Biblii.

Jarosław Ćwikła